

Izazovi i mogućnosti poslijeratne revitalizacije Grada Vukovara

Dražen Živić

U ovome su radu sažeto prikazani i opisani osnovni razvojni izazovi (prepreke i poteškoće) i mogućnosti u Gradu Vukovaru kao posljedica srbijanske oružane agresije i poslijeratnog razvoja. Na temelju relevantne statističko-demografske i druge dokumentacije i literature prezentirani su ljudski i demografski gubici te materijalne štete na području Vukovara. Na temelju svojevrstne bilance ratnih posljedica kao i novijih razvojnih dokumenata sintetizirani su osnovni remetilački čimbenici u poslijeratnom razvoju i napretku Vukovara. U radu se analiziraju i najvažniji indikatori vukovarske demografske slike, koja je zbog mnogobrojnih razloga ključnim negativnim razvojnim čimbenikom Grada Vukovara, kako u kontekstu gospodarske dinamike i perspektiva tako i u smislu razvoja/potencijala ljudskoga i socijalnog kapitala.

Ključne riječi: Domovinski rat, demografski gubici, ratne štete, obnova grada, Vukovar

Challenges and Possibilities of Post-War Revitalization of the Town of Vukovar

The Town of Vukovar suffered heavy destruction during Serbian military aggression in the 1990s. The paper shows and explains in brief the basic post-war development challenges (obstacles, difficulties and possibilities) of the Town of Vukovar (Croatia). Overviews are presented based upon the relevant statistical, demographic and other documentation and literature, the human and demographic losses, as well as the material damage. In accordance with the "balance" of the consequences of the Croatian Homeland War and recent development documents, the basic obstacle factors of the post-war development and progress of Vukovar are identified and comprehended. The most important demographic indicators are explained. For a number of reasons, they are one of the key negative elements in the development of the Town of Vukovar. The current unfavourable demographic situation tends to further deterioration in the future and is having a negative general influence on the economy.

Key words: Croatian Homeland War, demographic losses, war damage, city reconstruction, Vukovar

UVOD

U objavljenj znanstvenoj i drugoj, pretežno memoarsko-publicističkoj literaturi obrana Vukovara i širega vukovarskog područja u srbijanskoj oružanoj agresiji, koja se uglavnom pojmovno definira kao (medijski i vojno-stručni) fenomen Vukovara '91.¹, već je 1991. i u stvarnome i u simboličnome smislu spontano prepoznata kao prijelomni i na puno načina središnji događaj hrvatskoga domovinskog i obrambenog rata (Jurčević, 1993, 2000). Naime Vukovarska bitka bila je od strateške vojne i političke važnosti ne samo za obranu Hrvatske² nego i za njezino međunarodno i diplomatsko priznanje te unutarnju političku i ekonomsku stabilnost i izgradnju. U Vukovarskoj bici poražena su u geopolitičkom i geostrategijskom smislu velikosrpska teritorijalna posezanja prema Republici Hrvatskoj (Sučić i Živić, 2007), što znači da je ona imala sudbonosno značenje u nastanku i očuvanju hrvatske državne neovisnosti (Jurčević, 1993, 2000).

To je ujedno značilo da je Vukovar s okolnim naseljima od 24. kolovoza do 20. studenoga 1991., tijekom Vukovarske bitke, bio suočen s ljudskim stradanjima, demografskim gubicima i materijalnim razaranjima koji se ne pamte u njegovoj dugoj i bogatoj prošlosti. Višegodišnja srpska okupacija grada i nebriga za njegove porušene i spaljene kuće, gospodarske objekte i tvrtke, uz posvemašnju pljačku materijalnih i kulturnih dobara koja su uspjela preživjeti rušilački pohod JNA i srpskih paravojnih jedinica, samo su pojačale intenzitet ratne kataklizme i u korov obraslu poratnu sliku grada. Tek u procesu mirne reintegracije Hrvatskoga Podunavlja (od 15. siječnja 1996.) stvaraju se uvjeti za političku i demografsku, odnosno društveno-ekonomsku integraciju, obnovu i revitalizaciju grada i okolnih naselja.³ S okončanjem misije UNTAES-a i procesa mirne reintegracije (15. siječnja 1998.) počinje povratak prognanika, čime se pokušavaju ublažiti teške posljedice etničkoga čišćenja te progona hrvatskoga i drugoga nesrpskog stanovništva iz Vukovara, što je bila i jest ključna pretpostavka njegove poslijeratne izgradnje i napretka.

No poslijeratni razvoj Vukovara bio je, očekivano, suočen s nizom izazova, poteškoća, prepreka, pa i opstrukcija, premda su mogućnosti njegove obnove i svekolike revitalizacije, unatoč ratnim neprilikama, i dalje razmjerno povoljne jer su neki potencijali njegova razvoja ostali kako-tako sačuvani, pa predstavljaju osnovu na kojoj bi trebalo iznova graditi/obnavljati grad te život i međuljudske i međuetničke odnose u njemu. To se posebno odnosi na križišni i tranzitni geoprometni položaj grada (šira regionalna orijentacija), međunarodni dunavski plovni put, prirodne potencijale razvoja te dugu gospodarsku (ponajprije poljoprivredno-industrijsku) i obrtničku tradiciju (Feletar, 1994; Wertheimer-Baletić, 1993a, 1993b; Živić, 2007) jer se kroz svoju povijest Vukovar i razvijao kao podunavski lučki grad, s jakom trgovinom i obrtom, poslije i industrijom, te kao centar prerade i proizvodnje za bogatu ruralnu okolicu, što je poticajno djelovalo na stalna i brojna doseljavanja (i demografsku dinamiku), koja su utjecala na njegov multinarodnosni, multivjerski i multikulturni karakter (Karač, 2004).

Svrha ovoga rada jest da sažeto prikaže i opiše osnovne razvojne izazove u Gradu Vukovaru⁴ te, koliko je god moguće, „bilancira” ljudske gubitke i materijalne štete pa na temelju toga pokuša sintetizirati osnovne remetilačke čimbenike u poslijeratnom razvoju i napretku Vukovara. Svrha je i na temelju nekih novijih razvojnih dokumenata približiti i osvrnuti se na mogućnosti i potencijale društvenog i ekonomskog razvoja Grada, napose

u kontekstu važće regionalne razvojne politike Hrvatske. Konačno, i ne manje važno, u radu se analiziraju i najvažniji indikatori demografske slike Vukovara, koja je iz mnogobrojnih razloga ključnim negativnim razvojnim čimbenikom sadašnjeg i budućeg razvoja Vukovara, kako u kontekstu gospodarskog razvoja tako i u smislu osiguranja dalekosežno učinkovitoga i prosperitetnoga ljudskoga i socijalnog kapitala.

LJUDSKI/DEMOGRAFSKI GUBICI I MATERIJALNE RATNE ŠTETE

Unatoč vrijednim analitičkim i istraživačkim pokušajima još uvijek ne raspoložemo cjelovitim i potpuno točnim, odnosno preciznim podacima o ljudskim i demografskim gubicima Grada Vukovara u četiri ratna mjeseca (kolovoz – studeni) 1991. Razlozi za to uglavnom leže u nepostojanju ili nedostupnosti relevantnih izvora, naročito srpske provenijencije, koji bi dali puno precizniji uvid u ljudska stradanja u Vukovaru. Nedostatak ili nedostupnost pouzdanih izvora i podataka i dalje onemogućuje cjelovito promišljanje i bilanciranje demografskih gubitaka, a time i dugoročnih ratnih posljedica srbijanske agresije na Vukovar. Tvrdnja da „(...) ne postoji točno utvrđeni broj žrtava u Vukovaru s obzirom da je iz uništene i okupirane bolnice odnesena sva evidencija. Također nije nigdje evidentiran točan broj ranjenih i ubijenih civila koji su stradali u svakodnevnom uništavanju grada”⁵ jasno pokazuje stanje „vukovarske ratne demografije” i poteškoće s kojima su bili i još su uvijek suočeni njezini istraživači.⁶

Orijentacije radi ipak navodimo nekoliko podataka iz različitih izvora koji nam daju okvirnu bilancu vukovarskoga ratnog mortaliteta. Tako su, prema podacima Vukovarske bolnice objavljenima u knjizi *Medicinska svjedočenja o vukovarskoj tragediji*, u srbijanskoj agresiji na Vukovar poginule 1624 osobe, a ranjeno ih je 2557 (riječ je o podacima koje su djelatnici bolnice do 18. studenoga dostavljali elektroničkim putem, telefonom ili telefaksom Ministarstvu zdravstva Republike Hrvatske). Glavni sanitetski stožer u svojoj je evidenciji do 19. studenoga imao 450 poginulih branitelja, 1350 poginulih civila te 5000 osoba koje su odvedene u srpske koncentracijske logore⁷ (većina najvećih logora nalazila se u Srbiji). U knjizi *Dimenzije zločina u Vukovaru 1991. godine* naveden je podatak o 1100 poginulih civila u Vukovaru (među njima i 86 djece), 600 poginulih hrvatskih branitelja te 2500 ranjenih. Konačno, u evidenciji 204. vukovarske brigade nalaze se 422 poginula branitelja, 457 nestalih branitelja te 777 ranjenih branitelja (Živić, 2008). Vojni povjesničar Davor Marijan u časopisu *Vojna povijest* nedavno je prenio podatke koje je pukovnik Ivan Grujić, pročelnik Uprave za zatočene i nestale Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, iznio 2006. na haaškom suđenju Slobodanu Miloševiću, prema kojima je u Vukovaru „poginulo 1739 osoba od kojih 1436 muškaraca i 303 žene. Prema većinu 1193 osobe utvrđen je status: 632 pripadnika oružanih snaga i policije, 97 pripadnika Civilne zaštite i 458 civila. Status ostalih nije poznat. Nestalih je bilo 353 (od kojih 1991. godine 332 osobe) od čega 178 branitelja, 56 pripadnika Civilne zaštite, 115 civila, a za 4 nije utvrđen status. Zatočenih je bilo 2796, od kojih 126 žena” (Marijan, 2011, 8). Prema najnovijim podacima, od ukupno 446 osoba koje se još uvijek nalaze na popisu nasilno odvedenih, zatočenih i nestalih osoba s područja Vukovarsko-srijemske županije, njih 306 imalo je prijeratno prebivalište na teritoriju naselja Vukovar, a još 23 osobe u Sotinu – dakle ukupno 329 osoba s prebivalištem na području Grada Vukovara.⁸ Procjenjuje se da je od 5000 osoba koje su bile zarobljene i nasilno odvedene nakon prestanka organizirane obrane

i ulaska jugoslavenske vojske u grad, približno polovina ubijena na licu mjesta (Velepromet, Ovčara, Dalj, Borovo, „Drvena pijaca” itd.). Na širem području Vukovara do danas su ekshumirana 1232 tijela žrtava rata – najviše na vukovarskome Novom groblju (938), gdje se danas nalazi Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata, zatim na Ovčari (200) te u drugim dijelovima Vukovara, u Borovu, Negoslavcima, Berku itd.

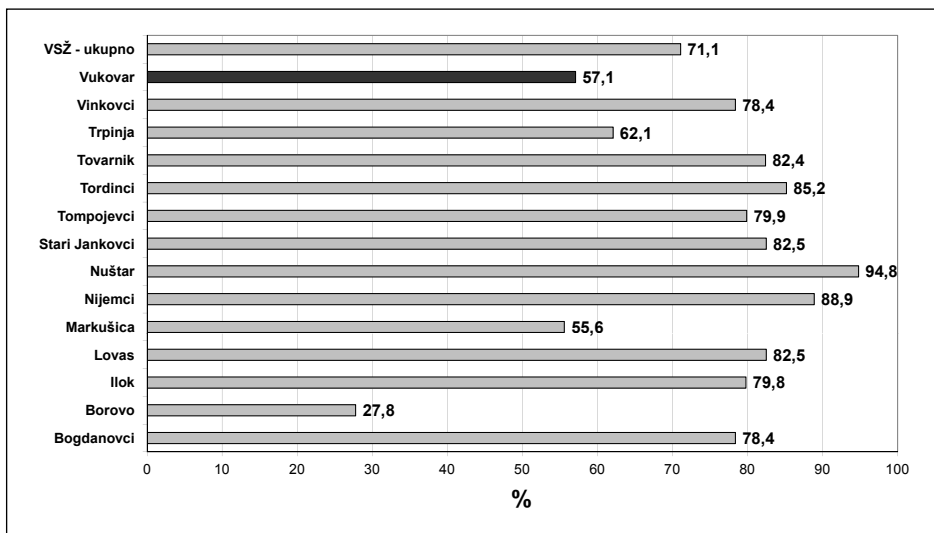
Do danas su ostala najmanje istražena ljudska stradanja i demografski gubici vukovarskih Srba – prije svega pripadnika vukovarske srpske teritorijalne obrane i krajinske milicije, pa i civilnog stanovništva, koje je tijekom sukoba ostalo živjeti u područjima Vukovara koja su od početka agresije kontrolirale snage JNA i paravojskih postrojbi. Na temelju arhivskoga gradiva Republike Srpske Krajine koje se nalazi u Hrvatskome memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata, a koje zasigurno nije cjelovito niti pruža potpune i precizne podatke, utvrđeno je da je neposredno prije i tijekom Vukovarske bitke poginulo 348 osoba srpske narodnosne pripadnosti s prebivalištem na području bivše vukovarske općine, od kojih su 203 bile pripadnici srpske teritorijalne obrane s područja Vukovara i okolnih naselja. Među njima je s područja samoga Grada Vukovara (naselja Vukovar, Lipovača, Grabovo i Sotin) bilo 107 poginulih „teritorijalaca”.⁹

Pokušamo li na temelju do sada rečenoga barem na aproksimativnoj razini bilancirati navedene podatke o ratnome mortalitetu stanovništva Vukovara 1991., dolazimo do okvirnog broja od četiri do pet tisuća osoba koje su kao vojnici ili civili smrtno stradale tijekom vukovarskih sto dana obrane, što je između pet i deset posto prijeratnog stanovništva Grada.

Uz poginule, ubijene, nasilno odvedene, zatočene i nestale osobe, u strukturi ljudskih stradanja i demografskih gubitaka svakako posebno mjesto zauzimaju prisilne ratne migracije, među kojima se brojnošću naročito ističe prognanička populacija. Prema podacima Uprave za prognanike, povratnike i izbjeglice iz kolovoza 2001., u njezinoj evidenciji nalazila se 23.071 osoba s područja Grada Vukovara, i to 14.464 povratnika bivših prognanika (62,7%) i 8607 prognanika u statusu (37,3%).¹⁰ Potonji kumulativni broj (bivših) prognanika i prognanika u statusu kazuje da je više od polovine stanovništva Grada Vukovara (51,2%) bilo u prognaničkom statusu. Osim toga navedeni ukupni broj prognanih osoba činio je 41,5% svih prognanika registriranih iz Vukovarsko-srijemske županije (55.532), kao i 10,5% ukupnog broja povratnika i bivših prognanika u Republici Hrvatskoj (220.703), premda je Grad Vukovar u popisu stanovništva iz 1991. u ukupnom stanovništvu Vukovarsko-srijemske županije sudjelovao s 20,1%, a u ukupnom stanovništvu Republike Hrvatske s manje od 1,0%. Prema podacima Regionalnog ureda Vukovar Uprave za područja posebne državne skrbi Ministarstva regionalnog razvoja, šumarstva i vodnoga gospodarstva, u prosincu 2009. na području Grada Vukovara bila je registrirana 22.061 prognana osoba (Živić, 2011a, 86). Uz navedene službene podatke valja istaknuti da je statistički neutvrđeni broj stanovnika Grada Vukovara bio ili još uvijek jest u izbjegličkom statusu u Srbiji,¹¹ Bosni i Hercegovini, Mađarskoj, Njemačkoj, Austriji i drugim zapadnoeuropskim, pa i prekomorskim zemljama (SAD, Australija, Kanada itd.) te da je dio prognanog ili izbjeglog stanovništva, iz nepoznatih razloga, ostao neregistriran. To, dakako, znači da je značajno više od polovine prijeratnog stanovništva Vukovara sudjelovalo u prisilnim ratnim migracijskim strujama. Nažalost, intenzitet povratka u Vukovar bitno je ispod svjetskoga, pa i hrvatskog prosjeka. Tako se do kraja 2009. u Grad Vukovar vratilo svega 57,1% nekadašnjih prognanika (Živić, 2011a, 86),

dok je na razini cijele Vukovarsko-srijemske županije udio povratnika u ukupnom broju prognanika 71,1% (sl. 1).

Do 1991. Vukovar je po svojoj dojmljivoj fizionomiji, brojnosti i dobroj sačuvano-
sti spomeničkog fonda spadao među najvrednije urbane cjeline u kontinentalnom dijelu
Republike Hrvatske (Karač, 2004). No tijekom četiri mjeseca izravnih ratnih razaranja,
kao i dodatnih osamdesetak mjeseci okupacije i mirne reintegracije, pretrpio je uistinu
velika, pa i kataklizmička ratna razaranja na objektima gospodarske, komunalne, stambene
i prometne infrastrukture te spomeničkog naslijeđa. Prema Izvešću Državne komisije
za popis i procjenu ratne štete, iz 1999., na području Grada Vukovara (naselja Vukovar,
Grabovo, Lipovača i Sotin) procijenjena je ukupna izravna ratna šteta od 9,5 milijardi
kuna (neizravne ratne štete barem su četiri puta veće), od kojih se 4,6 milijardi odnosi na
gospodarstvo (48,4%), 2,3 milijarde na infrastrukturu (24,2%) te 2,6 milijardi na privatnu
imovinu (27,4%).¹² Od procijenjenih ratnih šteta na privatnoj imovini najviše se odnosi na
stambeni fond (2,5 milijardi ili 96,2%). Tako su u agresiji uništene 8272 obiteljske kuće
kao i 552 višestambena objekta s ukupno 5580 stanova, što znači da su u ratu u Vukovaru,
Grabovu, Lipovači i Sotinu uništene ili teško oštećene čak 13.852 stambene jedinice (75%
spada ih u četvrtu, petu i šestu kategoriju oštećenja). Upravo u obnovu stambenog fonda
u Vukovaru hrvatska je država do sada uložila približno 1,7 milijardi kuna, što je gotovo
polovina od ukupno uloženoga državnog novca u obnovu Vukovara. Usto je procijenje-
na i izravna ratna šteta na gospodarstvu po djelatnostima, i to: za industriju i rudarstvo
(2 milijarde kuna), poljoprivredu i ribarstvo (1,3 milijarde), građevinarstvo (50 milijuna),
promet i veze (2 milijuna), trgovinu (130 milijuna), ugostiteljstvo i turizam (20 milijuna),
stambeno-komunalnu djelatnost (62 milijuna), financijske i druge usluge (11 milijuna),

Sl. 1. Udio povratnika po gradovima i općinama Vukovarsko-srijemske županije

Fig. 1 The share of returnees in the towns and municipalities of Vukovar-Sirmium County

obrazovanje i kulturu (75 milijuna), zdravstvo i socijalnu zaštitu (78 milijuna), lokalnu upravu i samoupravu (835 milijuna) itd. (Detaljnije o ratnoj šteti u Gradu Vukovaru vidjeti u: Živić, 2008.)

DEMOGRAFSKA SLIKA VUKOVARA KAO IZAZOV POSLIJERATNOG RAZVITKA

Prema prvim rezultatima popisa stanovništva, u Gradu Vukovaru živjelo je 2011. ukupno 28.016 stanovnika. Premda zbog promijenjene popisne metodologije nije moguća izravna i precizna usporedba rezultata popisa 2011. i 2001. s prijašnjim popisnim godinama, ipak na razini orijentacijske reprezentativnosti možemo barem upozoriti na trend i dinamiku međupopisne promjene. Podaci i pokazatelji navedeni u tab. 1 upućuju da Grad Vukovar u posljednja dva međupopisna razdoblja karakterizira ukupna depopulacija, tj. međupopisno smanjenje ukupnoga broja stanovnika. Stopa prosječne godišnje promjene u razdoblju 1991. – 2001. iznosila je -3,8%, a 2001. – 2011. bila je -1,2%. U odnosu na službeni ukupni broj stanovnika 1971. stopa prosječne godišnje relativne promjene 2011. iznosila je -0,4%, a u odnosu na korigirani¹³ broj stanovnika 1971. čak -0,8%. Jednostavnije rečeno, u Gradu Vukovaru živjelo je 2011., po svemu sudeći, manje stanovnika nego 1971. Već na temelju iznesenoga može se argumentirano i opravdano zaključiti da je promjena ukupnoga broja stanovnika u Gradu Vukovaru negativna odrednica njegove poslijeratne revitalizacije i razvoja

Tab. 1. Ukupni (službeni i korigirani) broj stanovnika u Gradu Vukovaru prema popisima od 1971. do 2011.
Tab. 1 Overall (official and adjusted) number of inhabitants in the town of Vukovar from 1971 to 2011

Godine	Ukupan broj stanovnika	Apsolutna promjena	Stopa prosječne godišnje promjene (%)	Korigirani ukupan broj stanovnika	Apsolutna promjena	Stopa prosječne godišnje promjene (%)
1971.	32628	-	-	39219	-	-
1981.	36087	3459	1	42336	3117	0,8
1991.	46544	10457	2,5	46544	4208	0,9
2001.	31670	-14874	-3,8	31670	-14874	-3,8
2011.	28016	-3654	-1,2	28016	-3654	-1,2

Izvor: Wertheimer-Baletić (1993a, 1993b); Živić (2006); *Popis stanovništva 2001.*, DZSRH, Zagreb (www.dzs.hr); *Popis stanovništva 2011., Prethodni rezultati*, DZSRH, Zagreb (www.dzs.hr)

Drugi demografski indikator koji snažno upozorava na sve nepovoljniju populacijsku sliku Grada Vukovara jest prirodno kretanje stanovništva. Na temelju necjelovitih podataka¹⁴ hrvatske vitalne statistike analizirano je razdoblje od 1990. do 2010., a pokazatelji su navedeni u tab. 2. Zbirno je u promatranom razdoblju u Gradu Vukovaru ostvaren „višak” umrlih nad rođenom djecom od 1572 osobe. To je rezultat činjenice da je u Vukovaru

između 1990. i 2010. ukupno rođeno 4811 djece, dok su umrle 6383 osobe. Prosječni vitalni indeks za analizirana dva desetljeća iznosi tek 75,4, što znači da na sto umrlih osoba dolazi samo 75 rođenih. Kontinuirana prirodna depopulacija u Gradu Vukovaru traje od 1998., što znači da je demografski okvir za daljnji razvoj fertilnih i radno sposobnih kontingenta stanovništva sve nepovoljniji te će predstavljati bitan destabilizacijski čimbenik ne samo demografskoga nego i društveno-ekonomskog razvoja i napretka Grada Vukovara (Živić, 2006, 2007).

Tab. 2. Prirodna promjena stanovništva u Gradu Vukovaru 1990. – 2010.
Tab. 2 *Natural change in population in the City of Vukovar 1990 - 2010*

Godina	Broj živorođenih	Broj umrlih	Prirodna promjena	Vitalni indeks
1990.	379	352	27	107,7
1991.	258	530	-272	48,7
1992.	81	133	-52	60,9
1993.	141	115	26	122,6
1994.	128	113	15	113,3
1995.	129	120	9	107,5
1996.	182	157	25	115,9
1997.	294	220	74	133,6
1998.	260	291	-31	89,3
1999.	240	321	-81	74,8
2000.	244	347	-103	70,3
2001.	243	325	-82	74,8
2002.	238	360	-122	66,1
2003.	209	352	-143	59,4
2004.	243	368	-125	66
2005.	250	384	-134	65,1
2006.	253	361	-108	70,1
2007.	245	365	-120	67,1
2008.	276	382	-106	72,3
2009.	264	397	-133	66,5
2010.	254	390	-136	65,1
UKUPNO	4811	6383	-1572	75,4

Izvor: *Vitalna statistika Republike Hrvatske, Tablogrami po naseljima, DZSRH, Zagreb*

Za potpunije promišljanje utjecaja dinamike i struktura stanovništva Grada Vukovara na njegovu poslijeratnu obnovu i razvoj izračunati su odabrani demografski indikatori te uspoređeni s hrvatskim prosjekom (tab. 3). Već na prvi pogled vidi se da demografska slika Grada Vukovara ima naglašeno lošija obilježja u odnosu na Hrvatsku u cijelosti. U tom kontekstu

posebno zabrinjavaju značajno niži vitalni indeks (65,1 GV; 83,2 RH), viši koeficijent starosti (22,4 GV; 21,6 RH) i bitno viši indeks starenja (105,6 GV; 90,7 RH). To su dva indikatora koja govore da je stabilna i pozitivna demografska budućnost Grada Vukovara prilično neizvjesna.

Uz navedeno i podaci o sastavu stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti upućuju na bitne poremećaje u ekonomskoj strukturi stanovništva, poglavito u kontekstu vrlo visokog udjela osoba s osobnim prihodima, tj. umirovljenika (32,9% GV; 25,9% RH), što može i zasigurno će opteretiti poslijeratnu obnovu i revitalizaciju u domeni gospodarstva i društvenih odnosa. Usporedba rezultata popisa 1991. i 2001. pokazuje da je u promatranom desetljeću ukupni broj aktivnog stanovništva u Gradu Vukovaru smanjen za 39% (udio u ukupnom stanovništvu s 47,3 na 41,0%), broj uzdržavanog stanovništva smanjen za 44,3% (udio u ukupnom stanovništvu s 33,1 na 26,2%), dok je broj osoba s osobnim prihodima povećan za 18,1% (udio u ukupnom stanovništvu s 19,6 na 32,9%).¹⁵

Konačno, udio visokoobrazovanog stanovništva u Gradu Vukovaru (10,4%), koji je 2001. bio ispod hrvatskoga prosjeka (11,9%), upozorava na nižu prosječnu razinu obrazovanosti, što nije u suglasju s društvenim i ekonomskim potrebama Vukovara (razvoj utemeljen na znanju) i ne podržava jačanje njegove gospodarske snage kao i diverzifikaciju gospodarskih djelatnosti.

Zaključno, novija popisna i vitalna statistika jasno upozoravaju na pogoršanje dinamičkih¹⁶ i strukturnih sastavnica i odrednica kretanja i razvoja stanovništva Grada Vukovara. To se ponajprije odnosi na pojavu i produbljenje procesa ukupne i prirodne depopulacije, demografskog starenja i neravnoteže u spolnom sastavu stanovništva. Starenje stanovništva postupno dovodi do poremećaja u funkcionalnim dobnim skupinama, a oni pak do redukcije u reprodukciji i pada ekonomske aktivnosti stanovništva.

Tab. 3. Odabrani indikatori dinamike i struktura stanovništva Grada Vukovara i Hrvatske

Tab. 3 Selected indicators of the dynamics and structure of the population of Croatia and the Town of Vukovar

Indikatori	Grad Vukovar	Hrvatska
Indeks promjene ukupnoga broja stanovnika 2001./1991.	68,0	92,7
Vitalni indeks 2010. godine	65,1	83,2
Koeficijent starosti 2001.	22,4	21,6
Indeks starenja 2001.	105,6	90,7
Koeficijent feminiteta 2001.	117,4	107,8
Opća stopa aktivnosti 2001.	41,0	44,0
Udio osoba s osobnim prihodom 2001.	32,9	25,9
Udio uzdržavanog stanovništva 2001.	26,2	30,1
Udio visokoobrazovanog stanovništva 2001.	10,4	11,9

Izvor: *Popis stanovništva 2001.*, DZSRH, Zagreb (www.dzs.hr); *Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2010.*, Priopćenje broj 7. 1. 1., DZSRH, Zagreb, 2011.

GRAD VUKOVAR I OBNOVA/RAZVOJ GOSPODARSTVA

Gospodarski, društveni i demografski razvoj Vukovara od 30-ih godina 20. stoljeća ponajviše su obilježili procesi industrijalizacije,¹⁷ a zahvaljujući njima jačala su doseljavanja i populacijski uspon grada i njegova neposrednog okruženja (Wertheimer-Baletić, 1993a, 1993b). Srbijanska oružana agresija grubo je prekinula dotadašnje razvojne tokove, koji su se, valja to ipak priznati, nakon razdoblja snažne i ubrzane industrijske ekspanzije (pedesete i šezdesete godine 20. stoljeća), sredinom i koncem osamdesetih godina postupno usporavali, što je bilo u skladu s općim razvojnim zaostajanjem i krizom socijalističke dogovorne ekonomije, koju je skoro do samog raspada provodila federativna jugoslavenska državna zajednica (Feletar, 1994). Iznesena materijalna razaranja i visina ratnih šteta uvelike su odredili realno zaostajanje u razvoju Grada Vukovara (pa i Vukovarsko-srijemske županije) u odnosu na Hrvatsku u cijelosti, a napose prema nekim hrvatskim županijama koje su zahvaljujući svojim unutarnjim (endogenim) razvojnim impulsima i potencijalima uspjele razvoju odmaknuti. To se prije svega odnosi na županije koje su bile u „zaklonu od rata” te nisu imale direktnih ratnih razaranja i većih ljudskih stradanja i koje su se u zemljopisnom smislu naslanjale na Republiku Sloveniju, odnosno imale su „zapadni granični položaj” kao prilično snažan endogeni razvojni impuls (Poljanec-Borić, 2008).

Pravno-politički okvir poslijeratne obnove, revitalizacije i razvoja Grada Vukovara određen je Zakonom o područjima posebne državne skrbi, Zakonom o obnovi i razvoju Grada Vukovara, djelovanjem Fonda za obnovu i razvoj Grada Vukovara, Strategijom regionalnog razvoja Republike Hrvatske, Zakonom o regionalnom razvoju Republike Hrvatske, Strategijom razvoja Vukovarsko-srijemske županije te Programom ukupnog razvoja Grada Vukovara. Riječ je o temeljnim nacionalnim i lokalnim razvojnim dokumentima koji svaki na svoj način reguliraju ukupna ili parcijalna pitanja društvenoga i napose gospodarskoga razvoja i napretka Grada Vukovara.

U ovom ćemo radu s nekoliko rečenica upozoriti na dva dokumenta – Zakon o regionalnom razvoju Republike Hrvatske i Program ukupnog razvoja Grada Vukovara. Prema prvom dokumentu, čiji je cilj pridonijeti gospodarskom rastu i razvoju na načelima održivog razvoja¹⁸ koji će dugoročno biti usmjeren na smanjenje regionalnih razvojnih razlika, Vukovarsko-srijemska županija u cijelosti je uvrštena u I. skupinu (*potpomognuta područja*) jer značajno (više od 25%) zaostaje za nacionalnim prosjekom i njezin je razvoj potrebno dodatno poticati. S druge pak strane Grad Vukovar uvršten je u III. skupinu, čija je vrijednost indeksa razvijenosti između 75 i 100 posto razvijenosti Hrvatske. Tako Grad Vukovar nije uključen u tim zakonom određena *potpomognuta područja* čiji razvoj država treba posebno poticati!

U Programu ukupnog razvoja Grada Vukovara nalazi se vrlo informativna i vrijedna SWOT analiza iz koje se jasno zrcale najveće *slabosti* i *prijetnje*, odnosno *snage* i *prilike* poslijeratne revitalizacije i razvoja Vukovara. Zbog ograničenog prostora ne ulazeći detaljnije u prikaz SWOT analize, ipak valja upozoriti na njezine ključne momente. Tako se među *snagama* poslijeratnog razvoja naročito ističu izvrstan geostrateški i geoprometni položaj, tradicija u različitoj industrijskoj proizvodnji, pogranični karakter Vukovara i njegova kraja te imidž grada heroja. Istodobno kao *slabosti* posebnu važnost imaju nedovoljna konkurentnost gospodarstva, minska zagađenost, nedostatni ljudski resursi sa specifičnim

znanjima i vještinama itd. Kao *prilike* Program ukupnoga razvoja Grada Vukovara osobito vidi podunavsku zajednicu, višenamjenski kanal Dunav – Sava, državne potpore za ruralni i regionalni razvoj, dostupnost fondova Europske unije, dunavski plovni put, povlastice mladim stručnjacima koji se zapošljavaju u Vukovaru i dr. Konačno, ne treba zanemariti ni *prijetnje* poslijeratnoj revitalizaciji i razvoju: depopulacija i demografsko starenje, sustav obrazovanja neprilagođen lokalnim potrebama, izostanak kapitalnih ulaganja u infrastrukturu, povećanje siromaštva i socijalne isključenosti, društvena apatija itd.

U Strategiji razvoja Vukovarsko-srijemske županije Vukovar je definiran kao srednjoeuropski grad, luka od širega regionalnog značenja te centar održivog razvoja utemeljenog na uvažavanju prirodnih vrijednosti i jedinstvene kulturne baštine. Taj je koncept u Programu ukupnog razvoja Grada Vukovara uokviren kao spoj posebnosti prirodnih resursa, raznolikosti kulturnog i tradicijskog nasljeđa, gospodarskih potencijala i ljudskih resursa.¹⁹ Ovi potonji – kao što smo već upozorili – ističu se kao razvojni, ali i kao ograničavajući čimbenik. Nažalost, i većina ekonomskih determinanti poslijeratne revitalizacije i razvoja Grada Vukovara ima nepovoljna razvojna obilježja te usporava gospodarski (a time i društveni) oporavak i razvoj Grada. Prijeratno vukovarsko gospodarstvo uglavnom su karakterizirali veliki gospodarski subjekti (Borovo, Vupik, Vuteks, Velepromet, Drvopromet itd.), pa je unatoč tradiciji malo i srednje obrtništvo i poduzetništvo uglavnom bilo slabije i, u svakom slučaju, nedovoljno razvijeno. Navedeni su gospodarski subjekti u ratu pretrpjeli velike ratne štete, uništenja ili otuđenja opreme i tehnologije (primjerice Borovo u iznosu od 1,9 milijardi kuna, Vupik 1,3 milijarde, Vuteks 950 milijuna itd.). Završetkom mirne reintegracije počela je gospodarska obnova, ali je, unatoč uloženi 3,5 milijardi kuna iz državnoga proračuna Republike Hrvatske, bila bitno opterećena stečajevima, dugovima, gubitkom tržišta, tehnološki zastarjelom opremom, prevelikim brojem („viškom“) zaposlenih, smanjenom vrijednošću imovine, nedostatkom kreditnih plasmana poslovnih banaka, neriješenim vlasničkim odnosima i sporom privatizacijom, kasnim početkom i relativno sporom obnovom prateće infrastrukture (naročito prometne – cestovne i željezničke), miniranošću²⁰ i neraščišćenošću terena, visokom nezaposlenošću,²¹ nedostatkom visokoobrazovanih kadrova itd. Zbog toga je bilo i još uvijek jest nužno redefiniranje gospodarskih potencijala i mogućnosti. To se na „terenu“ već i događa, na što upozoravaju i rezultati popisa 2001., prema kojima u strukturi zaposlenog stanovništva u Gradu Vukovaru 7,1% čine zaposleni u primarnome, 26,7% u sekundarnome te čak 66,2% u tercijarnom sektoru djelatnosti (Živić, 2005b). Iz tih se podataka može zaključiti da industrija, shvaćena u klasičnom smislu riječi, nije više dominantna gospodarska grana u Vukovaru. To preusmjerivanje na neindustrijske djelatnosti dijelom je, dakako, izazvano upravo ratom, tj. velikom destrukcijom industrijskih tvrtki, koje nakon rata i mirne reintegracije nisu mogle niti su bile sposobne pokrenuti i razviti prijeratnu djelatnost, a time i brojniju zaposlenost.

U svakom slučaju, nedvojbeno je da se vukovarsko gospodarstvo, bez obzira na vlastite potencijale, mogućnosti, tradiciju i spremnost, neće moći obnoviti/restrukturirati ni napredovati bez pomoći države, bilo kroz izravna državna ulaganja (naročito u prometnu i komunalnu infrastrukturu te obrazovanje), bilo kroz poticaje koji bi trebali potaknuti ili olakšati priliv ljudi, znanja i kapitala sa strane. U tom smislu valja osnažiti valorizaciju izvrsnoga geoprometnog položaja Vukovara, koji izravno participira na paneuropskom

koridoru VII (dunavski plovni put) te, donekle, rubno na paneuropskim koridorima X (Salzburg – Ljubljana – Zagreb – Beograd – Niš – Solin) i Vc (Budimpešta – Osijek – Sarajevo – Ploče) (Turk, 2007). Položenost Vukovara na tim iznimno značajnim paneuropskim prometnim pravcima i njegova uključenost u njih jačaju unutarhrvatski i međunarodni položaj Vukovara te njegov potencijal da posreduje u prometu ljudi, roba i usluga između velikih europskih i hrvatskih geografskih cjelina (Podunavlje, Mediteran, europski istok i jugoistok).

PITANJE SUŽIVOTA / ZAJEDNIČKOG ŽIVOTA

Na kraju ovoga rada, umjesto zaključka, nameće se još jedno iznimno važno pitanje/izazov – može li se i na kojim temeljima nakon silnih razaranja i ljudskih stradanja uopće graditi zajednički život i obnavljati vukovarsko društvo, toliko stradalo i podijeljeno u srbijanskoj agresiji? Vraćanje međuljudskog i međuetničkog povjerenja, napose između dviju najbrojnijih narodnosnih skupina u Gradu Vukovaru – hrvatske i srpske – nužan je korak k uspostavi novoga društvenog okvira, koji je jedna od važnijih pretpostavki stabilnog razvoja i napretka.

Kako bi se uspostavila funkcionalna razina povjerenja, tj. učinkovita zajednica, nužno je uspostaviti i razvijati socijalnu odgovornost, a ona se ostvaruje na tri razine – na izgradnji *međusobnog povjerenja i uvažavanja, na istini* o onome što se dogodilo te na *pravdnosti*, koja će omogućiti da se pravično kazne svi koji su zločine osmislili i počinili (Matić, 2010). No može li se vukovarsko društvo s dosegnute razine tolerancije i suživota pomaknuti k učinkovitoj razini povjerenja i zajedničkog života u kontekstu *istine* koja nije cjelovito istražena i poznata (prisjetimo se samo tristotinjak nestalih osoba) kao i *pravde* koja nije zadovoljena? Može li se u Vukovaru graditi zajednički život u društvenim okvirima koje uspostavljaju vrtići i škole podijeljeni po narodnosnom kriteriju?²² Ima li vukovarsko društvo budućnost ako se izjednačuju branitelji i agresori, žrtve i zločinci? To su pitanja na koja nije moguće odgovoriti u ovom radu, ali ih se može i treba neprestano aktualizirati i problematizirati jer predstavljaju izazov, možda i najveći u poslijeratnoj obnovi, revitalizaciji i razvoju/napretku Grada Vukovara i njegovih stanovnika. Jedan od mogućih socioloških odgovora na ta pitanja jest da je Vukovar još uvijek prostor u kojemu nije došlo do prijelaza iz „identiteta opstanka” (potrebe za čvrstom nacionalnom zajednicom i identitetom odvajanja) prema „identitetu razvoja”, koji počiva na smjernicama otvorenosti i komunikacije s okruženjem (Šundalić, 2007). Hrvatski sociolog Renato Matić u tom kontekstu ističe da „funkcionalna razina povjerenja jest stupanj otvorenosti, volja za dogovorom, postavljanjem zajedničkih ciljeva i sklonosti dobronamjernoj suradnji između aktera (...) koji (...) ubrzava razvoj stabilnog regionalnog društva” (Matić, 2010, 246-247). Ta razina „otvorenosti, dijaloga i suradnje” u Gradu Vukovaru još uvijek nije postignuta. Drugim riječima, „razina međusobnog povjerenja između građana (posebno etničkih zajednica) još uvijek nije funkcionalna, a u nekim aspektima je i disfunkcionalna” (Matić, 2010, 251).

POZIVNE BILJEŠKE

- ¹ Fenomen Vukovara '91. proizlazi iz činjenice da je Vukovar u kolovozu 1991. odsječen od ostalog dijela Hrvatske, u višestrukome okruženju brojčano i tehnički neusporedivo nadmoćnijeg neprijatelja, te da su malobrojne hrvatske obrambene snage bile razvučene na gotovo četrdeset kilometara Vukovarske bojišnice (Živić, 2011b). Zbog izrazito neravnomjerna odnosa snaga (što je bilo pojačano narodnosnim sastavom stanovništva u samom gradu i okolnim naseljima, od kojih su mnoga imala dominantnu srpsku narodnosnu većinu, kao i nepovoljnim političkim prilikama u gradu) očekivalo se da Vukovar padne za dva do tri dana. No branitelji su pružali otpor punih 87 dana te pritom JNA i srpskim paravojnim postrojbama nanijeli ogromne gubitke u ljudstvu i materijalno-tehničkim sredstvima (Jurčević, 2000).
- ² U teološko-duhovnim promišljanjima obrane Vukovara vrlo se često ističe da je na mučeništvu i žrtvi Vukovara stvorena i obranjena hrvatska država, i to ne samo s vojno-političkoga nego i s motrišta humanosti, etike i morala (Špehar, 2007).
- ³ Proces mirne reintegracije Hrvatskoga Podunavlja počeo je potpisivanjem Temelnog sporazuma o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu 12. studenoga 1995. Sporazum je stupio na snagu 15. siječnja 1996., kada je Vijeće sigurnosti UN-a donijelo Rezoluciju broj 1037, kojom je na tom istočnohrvatskom području uspostavljena Prijelazna uprava – UNTAES. Na čelo misije imenovan je američki general J. P. Klein, kojeg je u ljeto 1997. zamijenio, također Amerikanac, W. Walker.
- ⁴ Prostorni okvir ovdje čini Grad Vukovar kao upravno-teritorijalna sastavnica Vukovarsko-srijemske županije, sa 100,3 četvorna kilometra površine (4,1% površine Vukovarsko-srijemske županije) i četiri naselja: Grabovo, Lipovača, Sotin i Vukovar.
- ⁵ Prema: *Vukovarska bolnica 1991.*, Štefan Biro (ur.), Opća bolnica Vukovar, Udruga hrvatskih liječnika dragovoljaca 1990. – 1991., Vukovar, 2007, 112.
- ⁶ Prema nepotpunim podacima, tijekom ratnih mjeseci u Vukovarskoj bolnici obrađeno je oko 2500 ranjenika i učinjeno je oko 1200 operacijskih zahvata. Najmlađi pacijent imao je 6,5 mjeseci, a najstariji 80 godina (*Vukovarska bolnica 1991.*, Štefan Biro /ur./, Opća bolnica Vukovar, Udruga hrvatskih liječnika dragovoljaca 1990. – 1991., Vukovar, 2007, 151).
- ⁷ Godine 1991. Savezna Republika Jugoslavija uspostavila je „jedinствен sustav logora koji je djelovao na području Srbije i Crne Gore, na okupiranim područjima Republike Hrvatske te u Bosni i Hercegovini. U tom sustavu logora evidentirano je 60 logora, iz kojih je u razdoblju od 1991. do 1996. godine razmijenjeno i oslobođeno 7.666 zatočenika iz Republike Hrvatske” (Grujić i Bilić, 2009, 33).
- ⁸ *Vukovarske novine*, broj 494, Vukovar, 11. studenoga 2011.
- ⁹ Navedene podatke prezentirao je Slaven Ružić u svojem radu „Prilog istraživanju gubitaka srpskih snaga na području općine Vukovar tijekom bitke za Vukovar i do kraja 1991. na temelju arhivskog gradiva RSK u Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata”, izloženom na 12. znanstveno-stručnom skupu *Vukovar '91. – osamnaest godina poslije*, a koji se na temu „Vukovarska bitka – bitka za Hrvatsku (prilog kontinuiranom istraživanju)” održao u Vukovaru u studenome 2009. Skup je organizirao Područni centar Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar u Vukovaru.
- ¹⁰ Izvor: *Statistika povratnika i preostalih zahtjeva za povratak, Ukupna statistika prema adresi povratka*, Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo, Uprava za prognanike, povratnike i izbjeglice, Analitički odjel, Zagreb, 31. kolovoza 2001.
- ¹¹ Koliko je vukovarskih Srba od 1991. kontinuirano napustilo Vukovar i izbjeglo u Srbiju, Bosnu i Hercegovinu i druge zemlje, nije poznato. Raspoloživi su samo podaci o broju Srba s izbjegličkim statusom u Srbiji koji su imali prijeratno prebivalište na području bivše Općine Vukovar (29 naselja). Tako je, prema podacima iz popisa stanovništva u Srbiji 2002., u toj zemlji bilo registrirano 8028 izbjeglih osoba s područja bivše vukovarske općine; u taj su broj uključena i živorođena djeca (prema: *Izbjeglički korpus u Srbiji prema podacima popisa stanovništva 2002.*, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, Beograd, 2004). Nepoznata nam je distribucija izbjeglica po naseljima, kao i podatak o visini mortaliteta izbjegličke populacije u proteklim godinama, pa čak ni ugrubo ne možemo procijeniti broj izbjeglih osoba iz Grada Vukovara srpske narodnosne pripadnosti.
- ¹² U navedenu procjenu nisu uključene ratne štete procijenjene na razini države koje se odnose na teritorij Grada Vukovara (primjerice one uzrokovane miniranošću terena, angažmanom vojske i policije i slično).

- ¹³ U rezultatima popisa stanovništva 1971. i 1981. neki popisni krugovi zapadnog i sjeverozapadnog dijela Vukovara (Borovo naselje) bili su pripojeni naseljima Borovo i Bršadin i iskazani kao njihov dio. U rezultatima popisa 1991. i sljedećih godina ti su popisni krugovi vraćeni Vukovaru, a stanovništvo popisano u njima iskazano kao stanovništvo Vukovara. Stoga smo u tab. 1 u kolonama 5 – 7 korigirali ukupni broj stanovnika Grada Vukovara prema granicama naselja Vukovara iz popisa 1991. Tako je 1971., prema službenim podacima, u Gradu Vukovaru živjelo 32.268, a 1981. godine 36.087 stanovnika. Korekcijom je pak utvrđeno da je u Gradu Vukovaru 1971. živjelo 39.219, a 1981. godine 42.336 stanovnika. (Detaljnije vidjeti u: Wertheimer-Baletić, 1993a, 1993b.)
- ¹⁴ Za razdoblje 1991. – 1997. hrvatska vitalna statistika ne raspolaže cjelovitim podacima o broju rođenih i umrlih jer nisu dostupni podaci o vitalnim događanjima tijekom rata na bivšim okupiranim područjima Hrvatske. S obzirom na to da je Grad Vukovar u cijelosti bio okupiran, za navedene godine raspolažemo samo podacima o natalitetu i mortalitetu prognaničke populacije. No kada bismo i raspolagali cjelovitim podacima prirodnoga kretanja stanovništva, oni bi u konačnici samo pojačali i produbili ukupnu prirodnu depopulaciju u Gradu Vukovaru.
- ¹⁵ Izračunato prema: *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujka 1991., Stanovništvo u zemlji i inozemstvu po naseljima*, Dokumentacija 911, DZSRH, Zagreb, 1996; *Popis stanovništva 2001.*, DZSRH, Zagreb (www.dzs.hr).
- ¹⁶ Uz prirodnu i ukupnu depopulaciju stanovništvo Grada Vukovara karakterizira i emigracijska depopulacija. Doduše dok se ne objave konačni rezultati popisa 2011., ne možemo izračunati neto migracijsku bilancu i odrediti tip općega kretanja stanovništva, ali nam i međupopisni podaci vitalne statistike te podaci o broju doseljenih i iseljenih pružaju orijentacijski uvid u važnost migracijske komponente u općem kretanju stanovništva. Naime u Gradu Vukovaru između 2001. i 2009. rođeno je 2221 djece, a umrle su 3294 osobe, pa je prirodno smanjenje stanovništva iznosilo -1073 stanovnika. U istom su se razdoblju u Grad, prema podacima Državnog zavoda za statistiku, doselile 7033 osobe (314 čine „unutargradski“, a 6719 osoba „vanjski“ imigranti), a iz Grada se iselilo 9217 stanovnika (316 su „unutargradski“, a 8901 „vanjski“ emigranti), pa je ostvarena negativna bruto migracijska bilanca od -2814 stanovnika. Zbirno, u razdoblju 2001. – 2009. Grad Vukovar izgubio je negativnom prirodnom promjenom i negativnom bruto migracijskom bilancom 3257 stanovnika. Doduše valja biti krajnje oprezan pri interpretaciji podataka o broju doseljenih u Grad Vukovar i iseljenih iz njega jer je izvan toga statističkoga obuhvata ostao kontingent doseljenika i iseljenika koji pri dolasku u Vukovar ili odlasku iz njega ne mijenjaju svoje stalno prebivalište.
- ¹⁷ U razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata industrija je bila osnovni nositelj razvoja Vukovara. Sa 17.203 industrijskih radnika i 3,1% svih zaposlenih u industriji Hrvatske, pred sam početak rata Vukovar je industrijski bio među najrazvijenijim područjima u Republici Hrvatskoj, s iznadprosječnim stupnjem industrijalizacije. Broj radnika u industriji na tisuću stanovnika za bivšu Općinu Vukovar 1953. iznosio je 81,2 (RH 51,7), a 1990. godine 210,0 (RH 118,8) (Feletar, 1994).
- ¹⁸ Pod održivim razvojem podrazumijevamo skup ideja koje trebaju pomoći osmišljavanju i rješavanju općeg problema narušene ravnoteže između stalnog materijalnog rasta te očuvanja i opstanka okoliša, prirodne osnove življenja, opstanka ljudi i društva.
- ¹⁹ Autori Programa ukupnog razvoja Grada Vukovara kao vukovarske posebnosti ističu sljedeće: uklopljenost stare barokne gradske jezgre u bogate i razvedene riječne tokove Dunava i Vuke; isprepletenost urbanih i ruralnih dijelova te velikih šumskih i močvarnih površina; Vučedolski kompleks kao zasebnu prirodnu i arheološku cjelinu velike vrijednosti; Vukovar – grad heroj kao gospodarski, kulturni i socijalni potencijal; veliko i raznoliko kulturno nasljeđe u dugome povijesnom kontinuitetu.
- ²⁰ Prema Izvješću Državne komisije za popis i procjenu ratne štete iz 1999., u široj (ruralnoj) okolini Vukovara suvremenim analitičkim metodama uočeno je minski sumnjivo područje na 8500 hektara obradivih površina, 280 hektara pašnjaka te u zoni kontakta 9000 hektara šume. I u neraščišćenim i neobnovljenim dijelovima Vukovara još uvijek postoji opasnost od zaostalih mina i neeksplodiranih ubojitih sredstava.
- ²¹ Prema podacima Područne službe Vukovar Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, u srpnju 2011. u vukovarskoj područnoj službi bila je evidentirana 4771 nezaposlena osoba, od kojih je 4280 osoba ili 89,7% bilo evidentirano u Ispostavi Vukovar (<http://www.hzz.hr/default.aspx?id=4604>; pristup ostvaren 1. rujna 2011.).
- ²² U raspravi o reintegraciji osnovnoga školstva u Vukovaru Ivanka Miličić i Karolina Majsec opravdano zaključuju da „odvajanje djece po etničkoj osnovi u javnom školskom sustavu, neovisno o pozitivnim zakonskim propisima, stvara jasne pretpostavke za podizanje međusobnih ograda i u budućnosti, što ne mora, ali i može, stvoriti uvjete za nove krizne situacije“ (Miličić i Majsec, 2010, 278).

LITERATURA:

- Feletar, D., 1994: *Suvremeni Vukovar – središte gospodarskog razvoja, 1945. – 1991.*, u: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu* (ur. Karaman, I.), Nakladna kuća Dr. Feletar, Zagreb, 353-376.
- Grujić, I., Bilić, V., 2009: *Zatočeni, nestali i masovne grobnice: žrtve i dokazi zločina*, u: *Demografski kontekst i sociokulturne posljedice Hrvatskoga domovinskog rata* (ur. Živić, D., Žebec, I.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 29-43.
- Hrvatski zavod za zapošljavanje; <http://www.hzz.hr/default.aspx?id=4604> (pristup stranici ostvaren 1. rujna 2011.).
- Jurčević, J., 1993: *Vukovarski otpor srpskoj ratnoj agresiji na Hrvatsku 1991.*, *Društvena istraživanja* 2 (2-3), 479-499.
- Jurčević, J., 2000: *Povijesno značenje Vukovara '91.*, u: *Vukovar '91. – značenje, vrednote, identitet* (ur. Jurčević, J.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 11-18.
- Karač, Z., 2004: *Tragedija urbane baštine Vukovara, Razaranja hrvatskog i europskog identiteta grada 1991.*, u: *Vukovar '91. – međunarodni odjeci i značaj* (ur. Jurčević, J., Živić, D., Esih, B.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 125-144.
- Marijan, D., 2011: *Obrana Vukovara fanatizam za JNA, Vojna povijest, magazin za vojnu povijest*, posebni broj, *Večernji list*, Zagreb, studeni 2011., 4-9.
- Matić, R., 2010: *Funkcionalna razina povjerenja*, u: *Mirna reintegracija Hrvatskoga Podunavlja: znanstveni, empirijski i iskustveni uvidi* (ur. Živić, D., Cvikić, S.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 243-260.
- Miličić, I., Majsec, K., 2010: *Reintegracija osnovnoga školstva u Vukovaru – u svjetlu nekih statističkih podataka*, u: *Mirna reintegracija Hrvatskoga Podunavlja: znanstveni, empirijski i iskustveni uvidi* (ur. Živić, D., Cvikić, S.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 271-278.
- Poljanec-Borić, S., 2008: *Razvoj Vukovarsko-srijemske županije u svjetlu socioekonomske tipologije endogenog razvitka u Hrvatskoj*, *Društvena istraživanja* 17 (1-2), 3-26.
- Program ukupnog razvoja Grada Vukovara, Grad Vukovar, Vukovar, 2010.
- Ratna šteta Republike Hrvatske, Vlada Republike Hrvatske, Državna komisija za popis i procjenu ratne štete, *Završno izvješće*, Zagreb, 1999.
- Strategija regionalnog razvoja Republike Hrvatske, 2011. – 2013., Republika Hrvatska, Ministarstvo regionalnog razvoja, šumarstva i vodnog gospodarstva, Zagreb, 2010.
- Sučić, S., Živić, D., 2007: *Značenje Vukovarske bitke u stvaranju i obrani hrvatske države*, u: *Vukovar – hrvatska baština i perspektive razvoja* (ur. Živić, D., Žebec, I.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 73-96.
- Špehar, Z., 2007: *Moralno-etička odgovornost srpske agresije na Vukovar 1991.*, u: *Vukovar – hrvatska baština i perspektive razvoja* (ur. Živić, D., Žebec, I.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 27-42.
- Šundalić, A., 2007: *Vukovar danas: od identiteta opstanka prema identitetu razvoja*, u: *Vukovar – hrvatska baština i perspektive razvoja* (ur. Živić, D., Žebec, I.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 529-547.
- Turk, I., 2007: *Prometno-geografske značajke kao funkcija razvoja Vukovara i vukovarskog kraja*, u: *Vukovar – hrvatska baština i perspektive razvoja* (ur. Živić, D., Žebec, I.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 311-330.
- Vlada Republike Hrvatske, *Plan i program obnove i razvoja Grada Vukovara za period 1. 1. 2004. – 31. 12. 2008.*; <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2003/3159.htm>. (pristup stranici ostvaren 5. siječnja 2004.).
- Vukovarska bolnica 1991.*, Štefan Biro (ur.), Opća bolnica Vukovar, Udruga hrvatskih liječnika dragovoljaca 1990. – 1991., Vukovar, 2007.
- Wertheimer-Baletić, A., 1993a: *Jedno i pol stoljeće u brojanom razvoju stanovništva Vukovara i vukovarskog kraja*, *Društvena istraživanja* 2 (2-3), 455-477.
- Wertheimer-Baletić, A., 1993b: *Stanovništvo Vukovara i vukovarskog kraja*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.

Zakon o regionalnom razvoju Republike Hrvatske, NN 153/2009.

Živić, D., 2005: Od iznadprosječnoga do potpunog sloma, u: *Vukovar – dokument vremena*, Vjesnik, Zagreb, 121-124.

Živić, D., 2006: *Stanovništvo Vukovarsko-srijemske županije (odrednice i obilježja demografskih promjena od sredine 19. do početka 21. stoljeća)*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Ogranak Matice hrvatske Vukovar, Zagreb – Vukovar.

Živić, D., 2007: Demografski resursi društveno-gospodarskog razvitka Vukovara, u: *Vukovar – hrvatska baština i perspektive razvoja* (ur. Živić, D., Žebec, I.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 473-502.

Živić, D., 2008: Posljedice srbijanske agresije kao odrednica poslijeratne obnove i razvitka Vukovara, *Društvena istraživanja* 17 (1-2), 27-50.

Živić, D., 2011a: Demografski aspekti prisilnih (ratnih) migracija u Vukovarsko-srijemskoj županiji, *Gospodarske i kulturne odrednice regionalnog identiteta* (ur. Šundalić, A., Zmaić, K., Sudarić, T.), Ekonomski fakultet u Osijeku, Osijek, 71-98.

Živić, D., 2011b: Odabrane vojno-geografske odrednice obrane Vukovara 1991. godine, *Vukovarski zbornik* 6, 208-224.

SUMMARY

Challenges and Possibilities of Post-War Revitalization of the Town of Vukovar

Dražen Živić

The administrative Town of Vukovar consists of the following settlements: Vukovar, Lipovača, (part of) Grabovo and Sotin. It has the area of 100.26 square metres. During the Serbian military aggression in 1991, the Town has suffered huge human casualties (several thousands killed, murdered and missing persons; 22 thousand internally displaced persons – refugees). The Town has experienced vast material destruction during the Serbian occupation (1991 - 1998). That includes the devastation of material cultural goods, architectural heritage and the historical monuments. The direct war damage is estimated at almost 10 billion HRK. The statistical-demographic and other documentation that tells of the number of killed, missing and displaced persons and of the amount and structure of the war damage, forms exact indicators of the numerous complex and long-term consequences of war that affect the recent and future development of Vukovar. Reducing and solving the existing demographic and economic consequences of the war is a very important factor in the post-war revitalization, reconstruction and social development that includes the return of the displaced persons. In spite of the heavy war damage and casualties the Town of Vukovar has preserved most of its comparative development potential, such as physical-geographic advantages, a very favourable traffic and strategic position, its near-border location and a tradition of industry and crafts. However, the challenges (weaknesses and threats) to post-war revitalization and progress are numerous and

their influence is aggravating development. One of the most important such weaknesses and threats is depopulation, which has been the predominant demographic process since 1991 (total depopulation and natural depopulation) and is tightly linked with the demographic aging of the total population. Other important factors are: mine fields that are still uncleared, slow and poorly governed reconstruction of the economic infrastructure, high unemployment rate, low percentage of highly educated population, issues related to tolerance and co-existence, and the slow formation of post-war Vukovar society. The demographic frame of the socio-economic development of Vukovar is deteriorating, which negatively affects the balanced and sustainable development of the Town. In that context, the most frequent difficulties are connected to the disproportions in the functional age groups, which worsens demo-reproduction and the economic activity of the population. Demographic revitalization is therefore a key factor in the general progress of the Town of Vukovar. The mentioned revitalization should include improvements in natural population dynamics and immigration of younger population with higher education. The legal and political base of the post-war revitalization of the Town of Vukovar consists of the following laws and development strategies: Law on the Areas of the Special State Care, Law on the Reconstruction and Development of the Town of Vukovar, Law on the Regional Development of the Republic of Croatia, Strategy of the Regional Development of the Republic of Croatia, Development Strategy of the Vukovar-Srijem County and the recently adopted Programme of the General Development of the Town of Vukovar with detailed "SWOT" analysis. In one way, this programme is a problem basis of this paper.

Primljeno (Received): 05 - 12 - 2011

Prihvaćeno (Accepted): 21 - 05 - 2012

Dr. sc. **Dražen Živić**, izvanredni profesor,
znanstveni savjetnik
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar –
Područni centar Vukovar
204. vukovarske brigade 6, 32000 Vukovar
drazen.zivic@pilar.hr